

Др БРАНКО КОВАЧЕВИЋ

НАУЧНА ТЕОРИЈА И ЊЕНА УЛОГА У ОБРАЗОВАЊУ И НАУЧНИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Под теоријом се некада у античким полисима подразумевало специјално изасланство упућено да посматра одређене светковине и манифестације. За цркву је она била „свето изасланство“ или „посматрање божанских ствари“, а с класним друштвом и подјелом рада на умни и физички, она је означавала искључиво духовну дјелатност, тј. све оно што не спада непосредно у праксу или материјално-производни рад, док је савремена филозофија науке дефинише као скуп систематизовано уређених експликативних ставова. Иако ово не исцрпљује потпуно генезу и значење појма теорије, оно што је карактеристично за класно, па и капиталистичко друштво, јесте да је њен задатак у њима био само у томе да тумачи постојећи свијет. Стога је Хегел био у праву кад је, дефинишући филозофију, најтеоријскију од свих наука, писао да је она „своје вријеме захваћено у мислима“.

Наслањајући се на револуционарну природу пролетаријата и његову потребу да револуционише постојећи свијет Маркс је Хегелову дефиницију стваралачки допунио и ускладио са захтјевима револуционарне радничке класе, признајући да су филозофи различито тумачили свијет, али и да се ради да се он измени. Тиме је теорија добила, осим своје експликативне, и још једну, револуционарно, стваралачки-активну страну. На основу тога она је постала и руководство за акцију, а акција њеног носиоца — пролетаријата, квалификатив револуционарно-ослободилачке борбе.

Та борба представља истовремено теоријску и практичну критику капитализма, са једне, и позитивну изградњу социјализма, са друге стране. Стога је, ради разумијевања њене улоге и даљег развоја у социјализму, неопходно указати на главне моменте критике њене сопствене позиције у капитализму.

Још у раним радовима Маркс је истакао општеважећи став да се „теорија у једном народу увијек само толико озбиљује уколико је озбиљење његових потреба“. Владајуће потребе и интереси

у капитализму потребе су и интереси владајуће, капиталистичке класе. Као такве, оне су строго институционализоване и појављују се као потребе и интереси појединих капиталиста, власника одређених привредних предузећа која иступају на тржиште као продавци робе. Гоњени бичем конкуренције, власници тих предузећа присиљени су да развијају и примјењују науку у границама својих потреба и моћи. Ван и преко тог оквира они не иду, нити могу, те тиме постављају и крај развоју науке. С друге стране, опште капиталистичке потребе долазе до изражаја преко њихових општих институција а, прије свега, државе. Стога се и она, нарочито у државнокапиталистичкој фази развоја, због међународне конкуренције државних капитала, труди да развија и примјењује науку. Најочигледније се то изражава код војних установа, јер војска, чији успјех непосредно зависи од технике, улаже огромна средства за развој научних истраживања. Ово мноштво различитих, међусобно супротстављених потреба, моћи и интереса одражава се у својој укупности и на сам карактер постојања и развоја науке и њене практичне примјене. Сходно њиховој разуђености, почев од појединачних до заједничких, и сама наука, ма колико по својој природи била општа, робује тим интересима и потребама. Зато оваки конкретни облик техничког прогреса, који је заједно с науком унапријед уграђен у планове и програме постојећих грађанских институција, долази у сукоб с општедруштвено цјелисходним дјеловањем и карактером науке. Патрикуларни интереси институција намећу јој догматизам и окошталост и отупљују њен револуционарни смисао, па је узалуд од Г а л л е ј а на овамо истицано да смо одређене процесе сазнали тек кад их можемо технички искористити, јер је наука под капиталистичком примјеном изгубила ореол чисте производне снаге. Умјесто да техничка примјена науке доприноси пацификацији борбе за опстанак, она је још више заоштрава. С повећањем благостања и ширим задовољавањем материјалних потреба расте репресија и јача актуелна конкуренција у условима вјештачке оскудице, продубљује се регламентација рада и слободног времена као и опасност од нуклеарног самоуништења. С правом је указивао М а р к с да капиталистичка свјетлост науке може сјати само на тамној позадини незнања, а њена примјена више доприноси јачању експлоатације и потчињавања радника него њиховом ослобођењу.

Услед друштвене раздвојености, која прати не само одвајање науке од праксе него и само раздвајање појединих наука, немогуће је постићи општу научну рационализацију друштвеног живота и рада. Чак и ако се постигне, она се формира на основу компромиса интереса који слиједе логику моћи. Зато је тај компромис увијек ирационалан и има важење колико и моћ на којој се заснива. Отуда је и природно што у индустријски развијеним земљама, гдје је данас наука први покретач прогреса и прва производна снага, она и не поставља питање слободе, ослобођења човјека. За њу историја нема унапријед постављени циљ, већ се он открива *à posteriori*, а

марксистичка визија ослобођења пролетаријата за њу представља утопију.

Специфичан је и однос науке и образовања у капитализму. Сама организација рада, заснована на субординацији рангова и професија, с употребом различитих ступњева развијености радне снаге, супротна је моделу образовања слободне, свестрано развијене и свестрано употребљиве личности. Подржавајући занатску праксу одређених специјализација и њихових ступњева она отуђује науку од образовања у истој мјери у којој је подредила образовање тој пракси, тј. специјализованом учењу. Истина, строго специјализовани инжењер, економиста, љекар данас више познаје технику овога посла него раније, али му је опште сазнање, нарочито о друштву и човјеку, далеко мање. С порастом ускоспецијализоване техничке умјешности опада развијање општих практичних способности. Али, упркос томе, процес стварања уских специјализација све се више развија и на рачун општег и свестранијег образовања и дјелања. Данас се, рецимо, само мали број мозгова бави физиком на стваралачки начин, док преко двије милијарде људи живи захваљујући машинској техници створеној на основама природних наука, које су отуђене од њих и, колико год им омогућавају живот, толико их, преко капитала, капиталистичког примјењивања технике, себи потчињавају, реификују.

Све ове карактеристике капиталистичког начина организације рада и друштва, развијања и примјене науке и технике, а са њима и самог образовања, наишле су на темељну теоријску критику од стране марксизма. Та критика је истовремено постала и позитивни конституенс изградње новог, социјалистичког друштва, које треба да ослободи човјека робовања само уским, парцијалним интересима и њима потчињеном дјеловању. Сама слобода је у марксизму схваћена као познавање природних и друштвених закона и потчињавање дјеловања њихових сила у интересу слободних, удружених индивидуа. Тиме и техника и природна и друштвена наука, знање, постају предмет интереса цијелог народа, односно најбројније и за слободу најзаинтересованије класе — пролетаријата. Изражавајући тај његов интерес још у капитализму, Енгелс је у „Лудвигу Фојербаху и крају класичне њемачке филозофије“ писао да „само код радничке класе постоји и даље незакржљали смисао за теорију“, а Лењин у младој совјетској републици узвикивао: „Науку народу!“

Развитак ослободилачке акције радничке класе двоструко је одређен — њеним материјалним условима егзистенције и способношћу да их мијења у складу с општом корисношћу свих. У оној мјери у којој ослобођење постаје њена утилитарна ствар, у истој ће бити и теорија на основу које се то ослобођење врши. Слиједећи ту историјску дијалектику Маркс је истицао да „оружје критике не може замијенити критику оружја“, да „материјална сила мора бити оборена материјалном силом“ али и да „сама теорија постаје материјална сила кад захвати масе“. Теоријско хватање маса озна-

чава демократизацију теорије. Разумије се да се овдје под демократизацијом теорије не замишља никаква демократизација класних илузија и помодарске фразеологије, него стварна демократизација реалне теорије и сазнања које у капиталистичким условима служе интересима владајуће класе и постоје као антидемократске и отуђене од народа. Тотална промјена капиталистичких односа не може се вршити без развијања демократије, а оно је немогуће само на бази подруштвљавања материјалних услова производње. Подруштвљавање мора бити тотално и као такво захватити и духовне услове и потенције производње. Само такво подруштвљавање поклапа се са стварањем слободне, свестрано развијене и употребљиве личности, стварањем, умјесто парцијалног радника, потчињеног одређеној радној функцији, тоталног човјека.

Ово теоријско опредјељење, засновано на могућности теоријске и практичне критике капитализма кроз пролетерску револуцију, одређује и позицију научне теорије и њен однос према васпитнообразовном процесу и научноистраживачком раду и у социјализму, специфичној фази те револуције, карактеристичној по преласку из капитализма у социјализам под влашћу пролетаријата. На основу тога, под претпоставком социјализма, образовање и наука добијају задатак да олакшају и убрзају развој производних снага, материјалног и духовног богатства свих људи и, упоредо са тим, да подстичу развијање социјалистичких односа, који ће све више искључивати капиталистичке остатке доминације и експлоатације и подвргавати судбину друштва општем знању и вољи удружених индивидуа.

У току досадашњег социјалистичког развоја наше земље, па и СР Црне Горе, направљени су крупни кораци како на плану развоја производних снага и односа, тако и на плану развоја и продубљивања општетеоријских и стручних знања из свих области природних и друштвених наука. Иако тај процес није био без извјесних застоја и лутања, о његовој узлазној линији јасно свједочи пораст броја школа уопште, посебно факултета и научних института. Паралелно са тим растао је и број наставног, наставно-научног и научноистраживачког кадра, са једне, и ученика и студената, са друге стране. Међутим, требало је тај развој стално, нарочито послје одређених етапа, помно испитивати и сврисходно даље усмјеравати. Зато су управо такав задатак себи поставили организатори скупа: Стање, улога и развој науке у Црној Гори. Поред већ укратко изложених ставова о овом питању, покушају и да нека конкретна питања истакнем са становишта актуелне ситуације у нашој Републици.

СР Црна Гора спада у неразвијена подручја наше земље. Стога су њено извлачење из неразвијености, даљи развој оруђа за производњу, механизација, аутоматизација, хемизација и електрификација свих грана производње, стварање нових материјала и извора енергије, усавршавање технолошких форми, планирања и организације рада, као и стварање свестранијих и богатијих обли-

ка и садржаја васпитања и образовања омладине, повећање културно-техничког нивоа произвођача, смањење разлике између умног и физичког рада, развој социјалистичке демократије и, на основу тога, повећање продуктивности и скраћење радног дана постали незамисливи без даљег развоја науке и васпитнообразовне дјелатности.

Али, ова констатација, која је широко ушла у свијест радних људи, не обезбјеђује унапријед и то да смо науку и образовање увијек на довољно научан начин развијали. Због тога улога научне теорије у развоју и организовању научноистраживачког и васпитнообразовног рада добија неочењиви значај и важност.

Проучавањем чврсте повезаности и узајамне условљености између техничког прогреса, развоја науке и техничких кадрова и повећања културнотехничког нивоа свих радника, уочено је да та веза представља законити процес. Иако тај процес има прогресивну тенденцију развоја, она нам не даје унапријед гаранцију да ће се одвијати на најцјелисходнији начин.

Питање цјелисходности овог развоја непосредно је повезано и са планирањем васпитнообразовног и научноистраживачког рада. Планирање мора у себи одразити тренутно стање и перспективне тенденције и темпо научнотехничког развоја у свим основним гранама привредних и ванпривредних дјелатности. У том смислу оно мора полазити и од основних принципа економичности и рентабилности.

Стиче се утисак да је досадашњи развој универзитета више пратио логику прагматистичке случајности него принципа на основу којих би се могло рационално планирати. При томе се ишло од нереалног схватања дефицитарности одређених кадрова на нашем подручју, а заборављало да оно није никад оскудијевало у кадру онолико колико у условима за њихов живот и стручни развој адекватним онима у развијенијим срединама. Стога је смањиван прилив и вршило се стално одливање стручњака у развијеније крајеве. Отуда је кадровска децифитарност погађала мање-више све струке, па не би требало да она буде мјерило за отварање факултета било које врсте, утолико мање што наша омладина може да се школује и у другим срединама, као и да се и из њих запошљавају кадрови код нас ако им се за то створе повољни услови. Зато би најглавнији критериј за оснивање високих школа и научноистраживачких институција биле потребе будућег општег (нашег и свјетског) развоја битних техничко-технолошких, економских, социјалних, политичких и културних процеса. Затварање универзитета у уске националне оквире било које нације, омеђавање наставе и науке националним границама, значи унижавање и наставе и науке, а самим тим и нације, јер се њена вриједност не одређује нивоом неразвијености и заосталости него, обрнуто, развијеношћу и стварним предњачењем на пољу науке, технике и социјално-политичких односа. Зато се треба стално супротстављати и опирати тенденцијама учауривања и

провинцијализације нашег универзитета, јер су оне објективно условљене његовим садашњим материјалним положајем и организационом структуром.

Ако Универзитету постављамо задатак да прати врхунска достигнућа савремене науке и технике и своја знања преноси на млађе генерације, потпомажући да се она реализују у пракси, онда он мора за то бити материјално и кадровски способан. Неколико података показује да се у том смислу Универзитет налази у веома незавидном положају.

Једно од најбитнијих његових питања јесте кадровско. Оно се наслања на ниске могућности постојећих околности, и њихов је производ. На свим факултетима има укупно 371 наставник и 112 асистената. Од њих су 146 наставници и 4 асистенти са других универзитета и код нас изводе наставу хонорарно. Чују се мишљења да је то добро, јер преко њих одржавамо везу с развијенијим наставно-научним центрима, али се не узимају негативне стране такве ситуације — нередовност одржавања наставе, која се често своди на кондензовану, ријетки или никакви контакти између наставника и студената, што се преноси на квалитет наставе и отежава усвајање знања, ажуран и систематизован рад студената. С друге стране, отежано је, најчешће и искључено, њихово ангажовање и укључивање у рад на бољем организовању научноистраживачког и образовно-васпитног процеса.

Од осталих 225 наставника и 108 асистената неки изводе наставу на два, па чак и три факултета из једне, а понекад и више дисциплина, што их објективно ставља у позицију наставника са других универзитета. Појава хонорарних универзитетских наставника присутна је на свим, па и најстаријим, нашим факултетима, нарочито на новоствореним и вантитоградским. Најизраженији неповољан однос стално запослених према хонорарним наставницима креће се на неким јединицама од 1:4 до 2,4:1. Квалификациона структура стално запослених такође је неповољна. Од 225 наставника и 108 асистената само су 118 доктори, а 88 магистри наука, док осталих 127 има разна стручна звања.

Приближна је овој и кадровска ситуација на институтима. У пет института који се баве само научноистраживачким радом има 99 сталних и 5 хонорарних научноистраживачких радника. Три института имају по 14, један 27, а један 30 научноистраживачких радника. Од свих њих су нешто мање од трећине (30) доктори и 19 магистри наука, док преосталих 50 има разна стручна звања.

Уочљив је и неповољан однос наставника и асистената, јер једва један асистент долази на сваког трећег наставника. То не обезбеђује перспективну замјену хонорарних наставника сталним, а ни сталних, ако неки од њих пође у пензију или из других разлога напусти Универзитет. Због недостатка података о наставницима и асистентима по научним дисциплинама није анализирано и то важно питање. Али и наведени подаци говоре да је

питање кадрова једно од најактуелнијих на Универзитету. Ако се не буде ријешило у догледно вријеме, онда ће Универзитет тешко моћи одговорити задацима које је дужан да рјешава. Негативне посљедице наприје ће се осјетити на научноистраживачком и васпитно-образовном раду, а преко њих и на свему ономе што је везано за науку и образовање. Стога, иако је кадровско комплетирање Универзитета нужан процес, не бисмо смјели бити индиферентни према дужини његовог трајања.

Приликом досадашњег развоја Универзитета није се довољно водило рачуна о његовој економичности. Претјерана територијална и просторна дисперзија његових установа претпоставља далеко веће материјалне издатке, који се морају издавати за повећан број ваннаставног особља и опрему библиотека, лабораторија, студентских домова и сл. Већ се осјећају неповољне посљедице таквог развоја. Иако није тешко израчунати повећање материјалних трошкова насталих, због тога, погледајмо само неке чињенице. На свега 453 стално запослена наставно-научна радника Универзитета долази 337 (74%) службеника, што карактерише нерационалну организацију појединих служби у оквиру универзитетских јединица. Даље, Универзитет располаже са 215000 књига и 2500 разних врста часописа. Тај фонд је разбијен на дванаест разних библиотека које се налазе у пет општина. На сваку библиотеку долази просјечно 18 000 књига и 208 часописа. Ако узмемо да је у тих дванаест библиотека запослено 19 библиотечких радника, онда на сваког од њих отпада по 11 314 књига и 132 часописа. Упркос томе, све јединице немају своје библиотеке, а ни постојеће нијесу оспособљене да савремено и адекватно функционишу. До сличних података дошло би се и анализом стања лабораторијске опреме, исхране и смјештаја студената итд. Стога је крајње вријеме да се, нарочито у садашњој фази рада на рационализацији Универзитета, проуче сви елементи који утичу на нерационално понашање и да се плански приступи њиховом постепеном отклањању. Ово је сада нарочито важно урадити, јер је лакше направити грешку него је исправити, а исправљање је теже касније него раније, тим прије што раније грешке повлаче за собом и нове.

Квалитет образовања уопште, па и на Универзитету, зависи и од планирања наставе. Стручњаци који га врше морају имати у виду да образовање треба да одговара савременом нивоу науке и технике, тренутним и перспективним потребама и захтјевима друштва. Не би требало да заборављају да високошколско образовање захтијева стално иновирање знања, усавршавање појединих облика рада, примјену најефикаснијих наставних метода и средстава и оптимализацију процеса учења. То претпоставља и оптималне пропорције рада, функционалну зависност и међусобну повезаност појединих наставно-научних дисциплина, поступност у учењу и реалан распоред времена за учење и наставу. Али, антипедагошки двосјекли мач, који се системом награђивања настав-

ника према броју уписаних студената и одржаних предавања и вјежби поставља као основа за расподјелу дохотка, постаје лоша основа за научну организацију наставе. То се негативно одражава на уписну политику, критериј оцјењивања, проходност из године у годину, распоред времена за учење и наставу и изазива неравомјерну оптерећеност наставника по годинама.

Да би се уписало што више или претходним договором предвиђени број студената, сваки факултет подешава критериј пријема према броју који треба уписати, пренебрегавајући реално испитивање способности кандидата за праћење наставе. Отуда се дешава да се често на прву годину прими више студената него што то дозвољавају просторне и кадровске могућности факултета. Понекад се истиче да испитивање претходне оспособљености за наставање образовања није потребно, јер сваки свршени средњошколац има право на даље школовање, а завршена средња школа довољан је гарант за то да га може с успјехом наставити. При томе се занемарује неусклађеност наставних програма између средњег, вишег и високог нивоа стручности, одакле управо и произилазе највеће тешкоће у наставању образовања на вишим и високим школама.

Број часова предавања и вјежби на сваком факултету је подигнут до законског максимума. На вјежбама се најчешће понавља иста материја која се излаже на предавањима. Због толиког броја предавања и вјежби, које се на неким факултетима изводе и са великим бројем студената, студентима преостаје мало времена за самостално учење и рад. А и кад би га било, тешко да би било добро искоришћено, због недостатка уџбеника, скрипата, па и најосновније научне и стручне литературе. Такав систем рада онемогућава уношење нових наставних садржаја и метода, успављује радозналост и машту студената, осиромашује квантум њиховог знања, слаби интересовање за продубљивање и проширивање образовања и продужава трајање студија. Чињеница што око 25% студената завршава студије у нормалном року, што многи од уписаних проведу више година на Универзитету као редовни и ванредни студенти, чак и не заврше студије, као да никог не забрињава. Ријетке су анализе оваквог стања, а и кад их има, не прелазе границе чистих констатација, према којима остају индиферентни просветни органи, друштвено-политичке организације и органи на факултетима, Универзитету, па и шире. Ти су услови неповољни и за стварање научног подмлатка, што свједочи велико вријеме које дијели младе научне раднике од дипломирања до одбране магистарске тезе.

Поред предавања и вјежби претежан облик рада су испити. Испитни рокови су, „ради брже проходности“ студената с године на годину, веома чести, а број полагања појединог испита неограничен. Таквом праксом кида се нормалан ток наставе, па се лоше дјелује на процес учења, одузима велико вријеме и потхрањује

лоше увјерење да се уз мало учења и са великим бројем излазака на испит ипак мора једном положити.

Чињеница што наше просветно-педагошке институције не прате на систематизован и научно утемељен начин цјелокупни процес образовања, од основног до високог, наноси огромне штете процесу образовања, а највише ученицима и студентима. Ако, као што многи научници мисле, биолошки закон да онтогенеза представља скраћено понављање филогенезе важи и за духовни развој човјека, онда, са тог становишта, није свеједно у којем добу узраста, на који начин и који ће се наставнонаучни садржаји предавати младој генерацији. Са тог становишта посебну пажњу треба поклонити општим основама усмјереног образовања, па и њему самом са свим врстама и нивоима стручности. Из до сад необјашњивих разлога наша школа је прогласила дјецу способном да, на основу малог броја чињеница, за кратко вријеме и у узрасту за то неподобном, кад њихове духовне склоности и потенције нијесу усмјерене у том правцу, схвате и најсложеније проблеме савремене науке. Њена теоријска основа излаже се на несинхронизован и непотпун начин. Отуда исто као што они пролазе поред науке, не примјећујући је, и она иде мимо њих, што се нарочито запажа на пријемним испитима на вишим и високим школама. Стога није чудо што свршени средњошколци нијесу довољно припремљени за универзитетску наставу, а њихова мотивација за учење добија (мјесто научних, теоријских), друге, спољашње подстреке. Учење постаје мање ефикасно и представља мучење које се култивише на површном формализму и вербализму, који нужно израстају на тим основама. Отуда морамо бити начисто — или досадашња теорија образовања мора положити испит пред нашом васпитно-образовном праксом, или та пракса пред теоријом. Без рашчишћавања тог односа и даље ћемо лутати у мраку вулгарног прагматизма и волунтаризма, који ће се светити највише нама самима.

Садржајнији развој науке и образовања мора имати дубоко укоријењену основу у општетеоријским наукама. То су, прије свега, филозофске, математичке, физичке, хемијске и биолошке науке. Иако њихове зачетке имамо већ заступљене у оквиру Универзитета, не можемо се похвалити да су оне довољно кадровски, институционално и материјално сређене. А без њих не може бити озбиљнијег продора ни на пољу образовања и науке ни на пољу стваралачког рада, јер није бит науке само у томе да ријеша крупне проблеме везане за познавање природних и друштвених појава већ, и посебно, у томе што је она неисцрпни извор стваралаштва у свим гранама рада — индустрији, пољопривреди, медицини и сл.

Стваралачка примјена науке претпоставља тијесну везу научно-наставних и научноистраживачких установа са свим субјектима привредних и друштвених дјелатности. Иако су те везе начелно давно прокламоване, а дјелимично и до сад оствариване,

оне се не одржавају константно нити су плански организоване. Увоз стране технике и технологије, који се посљедњих година неконтролисано одвијао, на то је нарочито утицао и стално истискивао нашу науку на споредни колосијек развоја. Уз то, он је онемогућавао и мултидисциплинарно научно истраживање, стваралачко међусобно повезивање науке, њих и праксе.

Као што су нам раздробљене и мале научноистраживачке и наставно-научне институције, тако је и са часописима. Скоро свака универзитетска јединица има свој часопис, али се они појављују најчешће у неправилним интервалима и то тако да између једног и другог броја неријетко прође и више година. Због тога, како они, тако и евентуална критичка мисао изражена у њима губе у актуелности и значају, јер не могу ажурно одражавати духовно кретање у својој области, а још мање његовати научнокритичку мисао. Без научнокритичке мисли, која представља континуирану, слободну и толерантну научну расправу, не може се ни наука развити. Зато би на садашњој етапи развоја нашег универзитета требало, поред институционалних часописа, основати и један универзитетски. Његова преимућства над претходним састојала би се у редовности излагања, сталној актуелности и настојању да покрене појединачни и колективни, посебно научни и интердисциплинарни рад на читавом Универзитету и, колико је год могуће, повезује га са стварним друштвеним потребама и задацима.

Иако, по свом статусу и улози, Универзитет и Академија наука и умјетности имају унеколике различите задатке, они би морали активно и сагласно учествовати у научнотеоријској анализи и рјешавању свих главних питања за даљи развој науке и образовања, прије свега у оној мјери у којој су та два процеса непосредно везана. Посебан дио њихових задатака састојао би се у планирању и организовању научноистраживачког рада, а самим тим и у унапређивању наше друштвене праксе. Тако би досљедним извршавањем својих непосредних задатака обје ове установе прије заузеле још високо мјесто које им у нашем развоју и по позиву припада.

Мада ово није потпун одговор на ова питања која су у наслову постављена, циљ овог излагања јесте да само укаже на она актуелна питања чије би брже рјешавање допринијело унапређивању нашег васпитно-образовног и научноистраживачког рада.